

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 330.14“20“(049.3)

Српска политичка мисао

Осврт

број 3/2015.

год. 22. vol. 49.

стр. 253-262

Весна Станковић Пејновић

Институт за политичке студије, Београд

**KAPITAL
U XXI VEKU**

АКАДЕМСКА КЊИГА

**Тома Пикети,
Капитал у XXI веку,
Академска књига,
Нови Сад, 2015, 715 стр.**

Књига Томе Пикети-ја (*Thomas Piketty*), *Капитал у XXI веку*, проглашавана је најважнијом економском књигом године, а можда и декаде, као ударац у базу плутократије која својим научним приступом разбија академске оквире. Као водећи светски стручњак за приходе и својинску неједнакост, Пикети на темељу прикупљених извора (иако су они несавршени и непотпуни те се

могу доводити у питање и бити подвргнути расправи), објашњава да је лакше обогатити се од капитала, него од рада. На тај начин доказује да данашње друштво креће према „власничком капитализму“ у којем економијом доминира наслеђено богатство, односно доминирају приходи од капитала те је важније где је неко рођен, а не колико је надарен и колико ради.

Аутор се не базира само на истраживање саме неједнакости у расподели, него посебно и структуром неједнакости као такве, пореклом разлика у приходима и богатству разних друштвених

група те различитим системима економских, друштвених, моралних и политичких оправдања којима се те неједнакости бране и осуђују, али и акумулацијом и концентрацијом богатства у последњих неколико векова. Неједнакост није сама по себи лоша, а темељно је питање да ли је она оправдана, има ли за њу разлога. Данас се чак и поштује праведна неједнакост која се темељи на заслугама, образовању и социјалној корисности елита. Ипак, у демократији проглашена једнакост права свих грађана у оштром је контрасту са врло реалном једнакости животних услова. Како би се превладале све те противречности, Пикети тврди да је од темељне важности осигурати да социјалне неједнакости потичу из рационалних и општих принципа, а не из произвољно створених околности. Неједнакости због тога морају бити праведне и корисне бар у изјавама, а уколико је могуће и у стварности. (488. стр) Разумна интерпретација којој се тежи је прихватање чињенице да су друштвене неједнакости прихватљиве само ако су интересу свих, посебно најслабијих скупина. Због тога основна права и материјалне предности доступне свима треба проширити колико је могуће, све док је у интересу оних који имају најмање права и који се суочавају с најмање животних погодности. Потребно је дати смисла неједнакости. Ролсово схватање „начела разлике“ тумачи циљ који је врло близак том ставу.

У данашњој фикцији друштвене реалности неједнакости између социјалних група се јављају у облику диспаратитета плата, рада и квалификација. Друштво, структурирано хијерархијом богатства замењено је структуром која се готово потпуно темељи на хијерархији рада и људског капитала.

Главну тезу коју аутор књигом жели показати је чињеница да привидно мален јаз између стопе повратка капитала и стопе раста дугорочно може врло снажно дестабилизovati структуру и динамику социјалне неједнакости. (92. стр) Неједнакост за Пикетија значи да прошлост покушава прогутати будућност: богатство стечено у прошлости аутоматски напредује, без рада, брже од богатства произведеног радом који омогућује штедњу. Ипак, то не подразумева да ће структура неједнакости у 21. веку бити иста као што је била у 19. веку, деломице због тога што с једне стране концентрација богатства није толико екстремна, а с друге стране због ширења прихода од рада, и на крају због тога што су те две димензије, богатство и приходи, јаче међусобно повезани него у прошлости.

Хисторија неједнакости овиси о предоцбама економских, политичких, социјалних актера о томе што јесте, а што није праведно, о односима снага између актера и о колективним изборима који из тога произлазе; хисторија неједнакости је оно што од њега направе актери којих се то тиче.

С друге стране, аутор закључује, а то је и главна порука књиге да динамика расподеле богатства покреће снажне механизме који наизменично делују у смеру конвергенције и дивергенције те да не постоји никакав природни и спонтани процес који би трајно спречио тенденције дестабилизације и неједнакости. Једино и та неједнакост омогућава постојање мале друштвене групе која се не мора бавити својом егзистенцијом, наиме, та је екстремна неједнакост готово била услов цивилизације. (478. стр)

Стопа раста је била готово нулта у великом делу историје човечанства те спајајући демографски и економски раст, глобална стопа раста од старог века до 17. века никад није прелазила 0,2% годишње. Без обзира на бројне историјске неизвесности, недвојбено је да је стопа повратка од капитала увек била знатно виша, око 4-5% годишње.

Главна снага конвергенције или смањења неједнакости лежи у ширењу знања и вештина те улагања у професионално квалификовање и образовање. Пикети ту снагу назива „успоном људског капитала“. Ипак, та сила је само делимично природна и спонтана јер у великој мери овиси о образовним приликама, о приступачности образовања и могућностима стицања адекватних вештина, те институцијама успостављеним на том подручју.

Силе дивергенције које аутор истиче су највеће за највише плате, а с друге стране ту је група сила дивергенције повезаних с процесом акумулације и концентрације богатства у свету у којем је раст низак, а повратак од капитала висок. Фундаментална сила дивергенције у облику основне неједнакости, темељ је целокупне логике Пикетовог мишљења. Та основна једнакост лежи у повећаној просечној годишњој стопи повратка од капитала што обухвата профите, дивиденде, камате, ренте и друге облике од капитала у односу на стопу раста економије, односно годишње повећање дохотка или производње. Та неједнакост је резултат бројних сила које су међусобно неовисне; с једне стране стопа раста је релативно ниска, а с друге стране, стопа повратка капитала овиси о бројним технолошким, психолошким, друштвеним, културним и другим параметрима. (411. стр)

Аутор истиче да кад стопа повратка од капитализма знатно надилази стопу раста економије, бар до 19. века, са великим изгледом да тако буде и у 21. веку то подразумева да наслеђено богатство расте брже од производње и дохотка. (36. стр.) Глобална важност капитала није данас, на почетку 21. века, битно различита од оне коју је имао у 18. веку. Променио се само облик капитала: некада је капитал био земљишни, а данас је некретнински, индустријски и финансијски. У 19. веку је неједнакост у извесној мери била потребна: да није постојала довољно богата мањина, нико не

би могао бринути ни о чему, осим о преживљавању. Та визија неједнакости заслуга, утолико што се не описује као меритократска, не упућује да је та мањина заслужнија или да има веће врлине од осталих. Модерна меритократска друштва, посебно у САД, потпуно су неосетљива према губитницима јер покушавају оправдати своју доминацију на темељу правде, вредности и заслуга. Од 80-их година 20. века, у времену доминације неолиберализма, пореске стопе су знатно снижене, а скала прогресивног опорезовања знатно је ублажена. Најбогатијим слојевима је дозвољено да своје дохотке искажу као профит на уложени капитал те им је порез увелико смањен. Снижен је порез на наследство, повећан порез на промет што погодује богатима и повећава концентрацију богатства.

Књига *Капитал у XXI веку* се састоји од четири дела и 16 поглавља. Први део, „Приход и капитал“ објашњава основне појмове националног дохотка, капитала и омера капитала и прихода и у главним цртама описује развој светске дистрибуције дохотка и производње.

Друго поглавље прецизније анализира еволуцију стопе раста становништва и производње од индустријске револуције до данас. У другом поглављу под називом „Динамика омера капитал/приход“ аутор анализира како се на почетку 21. века види дугорочни развој односа капитал/приход и глобална расподела националног дохотка између прихода од рада и прихода од капитала, приказујући преображај капитала од 18. века, почевши од Велике Британије и Француске те Немачке и Америке.

Трећи део, под називом „Структура неједнакости“ анализира неједнакост дистрибуције прихода од рада, до којих су довели с једне стране неједнакост дистрибуције прихода од рада, а с друге стране власништво над капиталом и приходима од њега анализом историјске динамике тих неједнакости. Аутор проучава дугорочну еволуцију важности капитала, са перспективом еволуције важности капитала и светске расподеле богатства.

У четвртм делу, „Регулација капитала у 21. веку“, аутор извлачи политичке и нормативне закључке дајући обресе неке социјалне државе и размишљања о прогресивном порезу у светлу нових тенденција. Тај прогресивни порез на капитал прилагођен капитализму 21. века, утемељен је на богатству, од европског пореза на богатство до контроле капитала на кинески начин, и с њим повезано питање оптималне акумулације јавног капитала у контексту могућег уништавања природног капитала.

Пикети полази од чињенице неједнакости прихода од рада и усмерава своје истраживање на глобалну расподелу националног дохотка између рада и капитала. Али јесмо ли сасвим сигурни да

економија која је заснована на „слободном тржишту“ и приватном власништву увек и свугде води оптималној расподели? Како би у идеалном друштву требало организовати поделу капитала и рада, и како се томе приближити?

Данас је капитал много већа домаћа брига, него међународна јер више супротставља богате и сиромашне унутар сваке земље, него земље саме међусобно. Капитал није непромењив појам; он одражава степен развоја и друштвене односе који владају у одређеном друштву. Капитал никад не мирује: увек је усмерен на ризик и подузетништво, а уједно стално тежи претварању у ренту, чим се акумулише у великим количинама. То му је сврха и логична судбина. Ипак, према тврдњама, Томаса Пикетија, превише капитала уништава капитал јер ма које биле институције и правила што организују поделу капитал-рад, природно је очекивати да се маргинална продуктивност капитала смањује како залиха капитала више расте.

Ратови у 20. веку великим су делом одговорни за стварање илузије да се капитализам структурално преобразио. Од 18. века пољопривредна земљишта су поступно замењена зградама, пословним и финансијским капиталом, инвестираним у предузећа и државне организације, а да се при том укупна вредност капитала, мерена у годинама националног дохотка није одиста променила. Капитал је променио природу – био је земљишни, постао је некретнински те индустријска и финансијска имовина, али није изгубио ништа од своје важности. Природа капитала се потпуно трансформисала, али му се глобална важност није променила.

Светска расподела прихода је мање уједначена од расподеле производње јер земље којима је производња већа настоје поседовати и капитал других земаља. Другим речима богате земље су двоструко богате и по домаћој производњи и по капиталу који улажу ван земље. Пикети је мишљења да најсиромашнији могу да сустигну богате ако успевају постићи исту разину технолошког знања, квалификације и образовања, а не тако да постану њихове колоније, већ да покрену финансирање институција које предводе образовање.

Данас Западна Европа живи у носталгији за 30 славних година, од краја 1940. године до краја 1970. године, кад је раст био изнимно висок. Још и данас, често замишљамо да ће се лоше раздобље, које ће ускоро трајати 40 година, напоскон завршити.

У другом делу књиге Пикети се усредоточује на кретање залиха капитала чија се природа дубоко променила од 18. века до сада кроз проучавање разних облика богатства и истражује њихов развој кроз историју. У 19. веку богатство има два облика; земљи-

ште и државне обвезнице. Ти облици из перспективе 21. века могу изгледати архаично и могу изгледати као далека прошлост јер је данас капитал по својој природи „динамичнији“. Али, погледамо ли изблиза, разлике су мање него што се чини на први поглед.

У доба *Belle époque* важност пољопривредног земљишта у Немачкој сличнија је оној у Француској него у Британији, немачки индустријски капитал је већи него у те две. Иноземна имовина у Немачкој, уочи Првог светског рата је била упола мања него у Француској и четири пута мања него у Британији, великим делом зато јер Немачка није имала колонијално царство, што је стварало јаке политичке и војне напетости. То надметање за колонијалну имовину убрзало је објаву рата у лето 1914. године. Након тог раздобља, долази до вртоглавог пада односа капитал/доходак због пропасти страних портфеља и врло ниске стопе штедње, а с друге стране, ниске цене имовине у новом политичком контексту мешовитог власништва и регулације после рата. С друге стране, у САД су спојене две супротне стварности; на северу, релативно егалитарно друштво којем капитал није много вредео јер је земље било у изобиљу, а с друге стране, на југу постоји свет у којем су имовинске неједнакости попримиле екстреман и најнасилнији облик јер је једна половина становника поседовала другу, а робовласнички капитал у великој мери заменио и прешао земљишни капитал. Тај сложени и противречни однос САД-а према неједнакости у великој мери затичемо и данас: с једне стране обећање једнакости и велике наде у ту земљу могућности, а с друге стране крајње бруталан облик неједнакости, посебно расног питања, још увек присутног и данас и који недвојбено добро објашњава многе аспекте развоја, или изостанка развоја, социјалне државе у Америци. (181. стр.)

Данас се, према Извештајима Светске банке, закључује да је људски капитал главни облик капитала у зачараном свету 21. века. Да ли је успон моћи људског капитала кроз историју илузија? Да ли је процесу развоја и економског раста својствено да људске вештине постају временом све важније у процесу производње? Управо је успон моћи људског капитала омогућио да се смањи удео дохотка земљишног, капитала непокретности и финансијског капитала. Могуће је за очекивати повећање удела капитала у декадама које следе. Повећање се очекује у разинама које су биле почетком 19. века зато што се структурни облик технологије у стварности није променио. Модерна технологија употребљава још много капитала, а разноликост употребе капитала доводи до огромне акумулације, без смањења и његова повратка на нулу. Аутор предвиђа да је могуће и да технолошке промене у врло дугом раздобљу донесу предност људском раду у односу на капитал. Али тај евентуални ефект је ограниченог домета, а могуће је да буде више него ком-

пензован другим силама које делују у супротном смеру, као што је све већа софистикованост система финансијског посредовања. У послератним декадама се мислило да је тријумф људског капитала над капиталом у традиционалном смислу природан и иреверзибилан процес који можда дугујемо технологији и чисто економским силама.

Напредовање према економској и технолошкој рационалности не подразумева нужно напредовање према демократској и меритократској рационалности зато јер технологија, као ни тржиште не познаје ни границе, ни морал.

Позивајући се на Маркса и његово тумачење „бесконачне акумулације“, капиталисти акумулирају све веће количине капитала, што на крају доводи до неизбежног пада профитне стопе и до властитог губитка. Капиталисти се међусобно уништавају у очајничком покушају борбе против опадања стопе повратка или намећући раду да прихвати све мањи удео у националном дохотку. У сваком случају, капитализам је поткопан унутарњим противречностима. (258. стр)

По Пикетију, сувремени развој, заснован на расту продуктивности и ширењу знања, омогућио је да се избегне марксистичка апокалипса и да се уравнотежи процес акумулације капитала, али није променио дубоке структуре капитала.

У трећем делу књиге под насловом „Структура неједнакости“ аутор наводи да су се неједнакости након 80-их година 20. века развојиле, указујући на кључну улогу институционалних и политичких разлика. Неједнакост у погледу капитала је увек већа него неједнакост у погледу рада. Дистрибуција власништва капитала и дохотка који из њега произлазе више су концентрисани него дистрибуција дохотка од рада. Пикети истиче да развој праве „патримонијалне средње класе“ представља главну структуру промена у дистрибуцији богатства у развијеним земљама 20. века, те је њена појава недвојбено најважнија структурна трансформација поделе богатства у дугом раздобљу. Најсиромашнија половина становништва и даље не поседују ништа, али сада патримонијална средња класа има између једне четвртине и једне трећине укупног богатства. Као дугорочно најбољи начин за смањење неједнакости Пикети предлаже улагање у образовање.

Како се концентрација богатства наставила повећавати у целом 19. веку, капитал је досегао још екстремнију разину од оне у тренутку увођења Грађанског законика те је очито да су једнакост права и једнакост могућности недовољне да се осигура егалитарна дистрибуција богатства. Заправо, једном, кад стопа од капитала јако и трајно надмаши стопу раста механички долази до велике

концентрације власништва. У раздобљу од 1914. до 1945. године долази до великог смањења неједнакости богатства, јер је богатство претрпело низ великих шокова због рата и политика које су из рата произашле, што је довело до снажног омера капитал/доходак. У том раздобљу наступају значајне структурне промене јер су уведени значајни порези на капитал и приходе око њега. Хоће ли и 21. век бити век још веће неједнакости него 19. век? У будућности се очекује врло дугорочни пад удела капитала и стопе повратка од капитала, а с друге чињеница да ће, стопа раста, бар у својој економској компоненти, у будућности бити на разини која је осетно виша од екстремно ниске разине у највећем делу људске историје. Илузорно би било замишљати да у структури модерног раста постоје силе конвергенције које природно доводе до смањења неједнакости богатства или до хармоничне стабилизације. Кад се богатство једном покрене, оно расте властитом динамиком и може тако наставити расти декадама због своје величине. Понекад, новац има способност и да се репродуцира сасвим сам. Другим речима, капитал је постао „динамичнији“.

Економска и технолошка рационалност понекад нема никакве везе са демократском рационалношћу. Просветитељство је покренуло прву, а људи су пречесто сматрали да друга нужно следи природно из ње, али реална демократија и социјална правда траже и посебне институције, које нису само институције тржишта, а које се не могу ни једноставно свести на парламентарне и друге формалне демократске институције.

Аутора занима дугорочни развој, често у раздобљима око тридесет година. Прогресивни порез на капитал, Пикети види као погоднији институт како због демократске транспарентности, тако и због збиљске делотворности.

У четвртном поглављу, Пикети напокон покушава дати неке од одговора како регулисати капитал у 21. веку. Како су у великој мери ратови уништавали прошлост, у 21. веку, се чини да неке неједнакости богатства, за које смо мислили да су остале у прошлости, поново расту до врхунца као и у прошлости, а понекад их чак и надилазе у оквирима нове светске економије, весника великих нада, али и великих неуравнотежености. Може ли се уопште помислити да би у 21. веку капитализам могао бити превазиђен или се морају чекати следећи ратови или светске кризе?

Пикети предлаже као идеалну институцију која би омогућила да се избегне бесконачна спирала неједнакости и предузме надзор над динамиком акумулације, повећање пореза и прогресивни порез на разини целог света. На тај начин превладао би општи интерес над приватним и очувао отвореност економије и снагу конкуренције. Пикети је свестан да је порез на капитал у истин-

ски светском облику утопија, али се ипак нада да је то могуће у Европи. По њему је прогресивни порез на капитал примереније средство на изазове 21. века него прогресивни порез на приход 20. века. Он је производ ратова, колико и демократије. Прогресиван порез на приход је имао кључну улогу у смањењу неједнакости у прошлом веку, али је данас угрожен међународном фискалном конкуренцијом. Тај порез је имао битну улогу у развоју социјалне државе и трансформацији структуре неједнакости у 20. веку, али је и темељни инструмент који ће осигурати њену животност у 21. веку. Он је данас интелектуално и политички угрожен. Без радикалног шока, вероватно је да ће се данашња равнотежа доста дуго наставити. Пионирски идеал друштва још је далеко. Нови свет је нова стара Европа.

Пикети тврди да је улога државе данас већа него што је икад била, али треба створити нове јавне инструменте ако се покаже да данашњи инструменти нису довољни и то наравно на наднационалној разини. (545. стр) С друге стране, повећање пореза омогућава држави да преузме шире социјалне функције, на које се данас троши између трећине и четвртине националног дохотка. Смисао модерне дистрибуције је у томе да се богатство пренесе са богатих на сиромашне, или барем експлицитно на начин да се финансирају јавне службе, нарочито образовање, здравство и пензије.

Прогресивно опорезивање пружа начин ограничења неједнакости коју доноси индустријски капитализам и могућност да се то учини поштујући приватно власништво и силе конкуренције, као релативно либерална метода смањења неједнакости. (578. стр)

Како би се регулисао глобализовани патримонијални капитализам у 21. веку, неопходно је поновно се вратити социјално демократском и порезно-либералном програму прошлог века, идеално у облику светског и прогресивног пореза на капитал у циљу избегавања бесконачне спирале неједнакости. Сам Пикети признаје да главна улога пореза није финансирање социјалне државе, него регулисање капитализма на начин да се избегне неједнакост и регулишу финансије и банковни систем како би се избегла криза. Како би се испунила та улога мора се постићи демократска и финансијска транспарентност. Систем опорезовања требао би бити утемељен на залихи капитала. У том облику порез на капитал је нова замисао, прилагођена глобализованом патримонијалном капитализму 21. века.

Пикети закључује да је један од великих улога будућности развој нових облика власништва и демократског надзора над капиталом. Ипак, граница између јавног и приватног капитала далеко је од јасне. Како би демократија једног дана успела преузети надзор

над капитализмом, мора се кренути од начела да се конкретни облици демократије и капитала тек морају пронаћи.

Ипак, Пикети истиче да држава-нација остаје адекватна ризина за дубоку модернизацију социјалних и порезних политика, у некој мери и за развој нових облика управљања и заједничког власништва, нечег између јавног и приватног, што је велик изазов за будућност. Али само регионална политичка интеграција омогућује делотворан надзор над глобалним патримонијалним капитализмом у веку који је започео.

Намера аутора књиге је била да сруши наметнути мит о томе да су огромна богатства заслужено стечена. Привредни раст је низак, а принос на капитал је висок и богатство акумулирано у прошлости увећава се брже од темпа раста производње и зарада. Капитал сам себе продукује много брже од производње. На тај начин, Пикети види да прошлост гута будућност. Велика вредност Пикетијеве методе огледа се у његовој критици прекомерне употребе математичких модела у економији који су само изговор за маскирање празнине садржаја. Још је Бранко Хорват истицао да је економија постала најматематизиранија наука после физике. Такав приступ омогућује да се неолибералне претпоставке које у реалности не постоје поједностављују математичким моделирањем како би се омогућило лакше доказивање унапред постављене хипотезе. На тај начин се добивају и „научни докази“ који су и подршка постојећој политици која је усмерена против добробити човека, а усмерена је неограниченом увећању капитала. Због свега тога Пикети предлаже да се економија сагледава као један од сегмента друштвених наука и да се у својим истраживањима повезује са другим друштвеним наукама. Пикети се залаже за проучавање „политичке економије“ јер се тиме наглашава специфичност која се очитује у њеној политичкој, нормативној и моралној сврхи.

Хисторијске поуке су користан покушај да се схвате избори и динамике на почетку овог века. То је и главни циљ ове књиге која би се по речима њеног аутора, морала звати Капитал у освит 21. века, као покушај да се из протеклих векова извуку неке скромне смернице за будућност, без претеране илузије о њиховој стварној корисности, јер историја увек проналази своје властите путеве. Капитал не нестаје, а можда ће у будућности бити још потребнији. Овом књигом то је још и јасније. Аутор не предлаже радикалну промену капиталистичке структуре, већ се само залаже за капитализам са хуманијим и људским лицем тиме што ће богата популација одржавати постојећу структуру.

* Овај рад је примљен 06. августа 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2015. године.